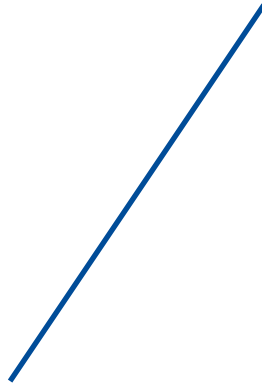

François Grosjean

Ping Li

a kolektiv

Psycholingvistika bilingvismu

KAROLINUM

LINGVISTIKA

Psycholingvistika bilingvismu

François Grosjean, Ping Li a kolektiv

Hlavní autoři:

François Grosjean

Ping Li

Autoři:

Ellen Bialystoková

Raluca Baracová

Annette M. B. de Grootová

Rosa M. Manchónová

Virginia Yipová

All Rights Reserved. Authorised translation from the English language edition published by John Wiley & Sons Limited. Responsibility for the accuracy of the translation rests solely with the Karolinum Press and is not the responsibility of John Wiley & Sons Limited. No part of this book may be reproduced in any form without the written permission of the original copyright holder, John Wiley & Sons Limited.

Z anglického originálu *The Psycholinguistics of Bilingualism*, vydaného nakladatelstvím John Wiley & Sons Limited v roce 2013, přeložil Jan Chromý.
Doslov napsala Denisa Bordag.

Vydala Univerzita Karlova

Nakladatelství Karolinum

Ovocný trh 560/5, 116 36 Praha 1

www.karolinum.cz

Praha 2019

Redakce Magdaléna Smějsíková

Grafická úprava Jan Šerých

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

První české vydání

© 2013 Blackwell Publishing, Ltd with the exceptions of Chapter 1, Chapter 2, Chapter 3, Chapter 7, Chapter 10 © 2013 François Grosjean and Ping Li et al.
Translation © Jan Chromý, 2019
Epilogue © Denisa Bordag, 2019

ISBN 978-80-246-3641-2

ISBN 978-80-246-4392-2 (online : pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum 2019

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

OBSAH

AUTORSKÝ KOLEKTIV	9
ÚVOD	11
1 BILINGVISMUS: KRÁTKÉ PŘEDSTAVENÍ	15
François Grosjean	
1.1 Rozšíření bilingvismu	16
1.2 Kdo jsou bilingvní mluvčí	17
1.3 Funkce jazyka	21
1.4 Jazykový mód	24
1.5 Interakce mezi bilingvními a monolingvními mluvčími	28
1.6 Bikulturalismus	32
Výzkumné otázky	35
Doporučená četba	35
Bibliografie	35
I ZPRACOVÁNÍ MLUVENÉHO JAZYKA	37
2 PERCEPCE A POROZUMĚNÍ ŘEČI	39
François Grosjean	
2.1 Od řečové vlny k mentální reprezentaci	40
2.2 Zpracování monolingvní řeči	43
2.3 Zpracování bilingvní řeči	50
Výzkumné otázky	58

Doporučená četba	58
Bibliografie	58
3 PRODUKCE ŘEČI	60
François Grosjean	
3.1 Od myšlenky k artikulaci	61
3.2 Produkce monolingvní řeči	63
3.3 Jazyková produkce u bilingvních mluvčích je dynamický proces	65
3.4 Produkce bilingvní řeči	70
Výzkumné otázky	77
Doporučená četba	78
Bibliografie	78
II ZPRACOVÁNÍ PSANÉHO JAZYKA	81
4 ČTENÍ	83
Annette M. B. de Grootová	
4.1 Náčrt procesu čtení	84
4.2 Rozpoznání slov u bilingvních mluvčích	86
4.3 Modely rozpoznání psaných slov u bilingvních mluvčích	97
4.4 Zpracování věty u bilingvních mluvčích	102
Výzkumné otázky	106
Doporučená četba	107
Bibliografie	107
5 PSANÍ	110
Rosa M. Manchónová	
5.1 Psycholinguvistika bilingvního psaní: mapování terénu	112
5.2 Produkce textu u bilingvních mluvčích: procesy a strategie	115
5.3 Transfer znalostí a dovedností v psaní u bilingvních mluvčích	121
Výzkumné otázky	123
Doporučená četba	123
Bibliografie	123
III OSVOJOVÁNÍ JAZYKA	127
6 SIMULTÁNNÍ OSVOJOVÁNÍ JAZYKA	129
Virginia Yipová	
6.1 Teoretické otázky	131
6.2 Metodologické otázky	134
6.3 Raná vývojová stadia a diferenciacie jazyků	139
6.4 Vzájemné působení jazyků	141
6.5 Míšení kódů	143

6.6 Důsledky a aplikace	148
Výzkumné otázky	149
Doporučená četba	150
Bibliografie	150
7 SUKCESIVNÍ OSVOJOVÁNÍ JAZYKA	154
Ping Li	
7.1 Efekt věku v osvojování druhého jazyka	155
7.2 Učení se řeči v sukcesivním osvojování jazyka	160
7.3 Vzájemné působení mezi prvním a druhým jazykem	165
Výzkumné otázky	173
Doporučená četba	174
Bibliografie	174
IV KOGNICE A BILINGVNÍ MOZEK	177
8 BILINGVNÍ PAMĚŤ	179
Annette M. B. de Grootová	
8.1 Uspořádání bilingvního mentálního lexikonu	181
8.2 Pojmy u bilingvních mluvčích	189
8.3 Autobiografická paměť u bilingvních mluvčích	195
Výzkumné otázky	197
Doporučená četba	198
Bibliografie	198
9 KOGNITIVNÍ DOPADY BILINGVISMU	200
Ellen Bialystoková a Raluca Baracová	
9.1 Jazyk a metajazykové schopnosti	201
9.2 Osvojování gramotnosti	207
9.3 Vývoj exekutivní kontroly	210
9.4 Výhody bilingvismu v průběhu života	214
Výzkumné otázky	219
Doporučená četba	219
Bibliografie	219
10 NEUROLINGVISTICKÉ A NEUROKOMPUTAČNÍ MODELY	222
Ping Li	
10.1 Tradiční přístupy a spory v neurolingvistice	223
10.2 Kognitivní neurověda bilingvismu	229
10.3 Komputační modelování v neurolingvistice	238
Výzkumné otázky	244
Doporučená četba	245
Bibliografie	245

TERMINOLOGICKÝ SLOVNÍČEK	247
POZNÁMKA PŘEKLADATELE	252
DOSLOV K ČESKÉMU VYDÁNÍ	254
JMENNÝ REJSTŘÍK	261
VĚCNÝ REJSTŘÍK	264

AUTORSKÝ KOLEKTIV

HLAVNÍ AUTOŘI

François Grosjean je emeritní profesor psycholingvistiky na Univerzitě Neuchâtel ve Švýcarsku. Mezi jeho četné publikace o bilingvistice patří tři knihy: *Life with Two Languages: An Introduction to Bilingualism* (1982), *Studying Bilinguals* (2008) a *Bilingual: Life and Reality* (2010), přičemž poslední z nich byla časopisem *Choice* zařazena na seznam Výjimečných akademických prací. Je zakládajícím redaktorem časopisu *Bilingualism: Language and Cognition* a byl jeho prvním výkonným redaktorem.

Ping Li je profesorem psychologie, lingvistiky a informačních věd a technologie na Pensylvánské státní univerzitě. Mezi jeho práce patří *The Handbook of East Asian Psycholinguistics* (díly 1–3; hlavní editor; 2006) a *The Acquisition of Lexical and Grammatical Aspect* (editor spolu s Y. Shiraiem; 2000). Je redaktorem časopisu *Bilingualism: Language and Cognition* a jedním z redaktorů časopisu *Frontiers in Language Sciences*.

PŘIZVANÍ AUTOŘI

Ellen Bialystoková je profesorkou York University v Kanadě. V průběhu svého života publikovala řadu prací věnovaných bilingvistice a jeho kognitivním dopadům. Mezi její knihy patří *Bilingualism in Development* (2001) a *Lifespan Cognition: Mechanisms of Change* (editorka spolu s F. I. M. Craikem; 2006). Je členkou Kanad-

ské královské společnosti a její výzkum získal řadu ocenění, včetně Killamovy ceny za sociální vědy v roce 2010.

Raluca Baracová, Ph.D., je výzkumnou manažerkou v dětské nemocnici v Torontu v Kanadě.

Annette de Grootová je profesorkou experimentální psycholingvistiky na Univerzitě Amsterdam. Je autorkou knihy *Language and Cognition in Bilinguals and Multilinguals: An Introduction* (2011) a s Judith Krollou editovala knihy *Tutorials in Bilingualism: Psycholinguistic Perspectives* (1997) a *Handbook of Bilingualism: Psycholinguistic Approaches* (2005). Je členkou ediční rady časopisu *Bilingualism: Language and Cognition*.

Rosa Manchónová je profesorkou aplikované lingvistiky na Univerzitě Murcía ve Španělsku. Mezi její knihy patří *Writing in Foreign Language Contexts: Learning, Teaching, and Research* (2007), *Learning-to-Write and Writing-to-Learn in an Additional Language* (2011) a *L2 Writing Development: Multiple Perspectives* (2012). Společně s Chrisem Tardym je redaktorkou časopisu *Journal of Second Language Writing*.

Virginia Yipová je profesorkou a vedoucí lingvistiky a moderních jazyků na Čínské univerzitě v Hong Kongu a také ředitelkou centra pro výzkum dětského bilingvismu tamtéž. Mezi její knihy patří *Interlanguage and Learnability* (1995) a *The Bilingual Child: Early Development and Language Contact* (editorka spolu se Stephenem Matthewsem; 2007). Druhá uvedená kniha byla oceněna Cenou Leonarda Bloomfielda udělovanou Americkou lingvistickou společností. Rovněž se podílela na řadě knih věnovaných kantonské gramatice.

ÚVOD

V posledních 25 letech se výzkum bilingvismu neuvěřitelně rozvíjí. Je možné to vidět na bezpočtu příruček, které toto téma představují, na řadě specializovanějších publikací, na různých encyklopediích, ale i na nově vzniklých akademických časopisech nebo početných webových stránkách či blozích, které se tomuto tématu věnují.

Jednou z nejdynamičtěji se rozvíjejících subdisciplín výzkumu bilingvismu je psycholingvistický výzkum dospělých a dětí. Většina knih představujících tuto oblast se zaměřuje na určitá konkrétní témata, jako jsou zpracování jazyka a reprezentace u dospělých bilingvních mluvčích, osvojování jazyka u bilingvních dětí, kognitivní aspekty bilingvismu, bilingvní mozek a tak dále. Jen malé množství publikací pokrývá tuto tematiku vcelku. Takové knihy se navíc obvykle orientují na pokročilejší studenty a odborníky nebo na čtenáře, kteří jsou vzděláni v kognitivní psychologii, psycholingvistice či aplikované lingvistice.

Cílem této knihy je poskytnout čtenářům úvod do psycholingvistiky bilingvismu. Nejedná se o ucelený a podrobný přehled – kniha usiluje o srozumitelné představení důležitých pojmů a představ v této výzkumné oblasti. Z toho důvodu jsme k práci na knize přizvali autory, kteří jsou významní odborníci na témata, jimiž se zabývají, jmenovitě Ellen Bialystokovou a Ralucu Baracovou, Annette de Grootovou, Rosu Manchónovou a Virginii Yipovou. Dalším cílem je umožnit seznámení s oborem těm čtenářům, kteří se s psycholingvistikou bilingvismu dosud neseťkali, a to zejména začínajícím studentům, u nichž předpokládáme omezenou znalost psycholingvistiky i kognitivní psychologie. Snažíme se rovněž poskytnout stejný prostor různým oblastem psycholingvistiky bilingvismu, i navzdory skutečnosti, že některé z těchto oblastí jsou obecně více probádané

než jiné. Například zpracování psaného jazyka se v posledních letech věnovalo mnohem více pozornosti než zpracování mluveného jazyka, a to i přesto, že bilingvní komunikace probíhá mnohem častěji v mluveném módu. V neposlední řadě je naším cílem představit přístupy a metodologie, které se v oboru používají, zejména pozorování, experimentální metody, počítačnické modelování a neurovizualizace.

Kniha začíná úvodní kapitolou věnovanou bilingvistice a bilingvními mluvčím, v níž jsou představeny základní pojmy a některé tradované mýty uvedeny na pravou míru. Vzhledem k tomu, že různí bilingvní mluvčí mají různou znalost jednotlivých jazyků, je důležité porozumět různým výchozím aspektům bilingvistice právě z jejich pohledu, což následně umožňuje pochopit data z jednotlivých výzkumů.

Zbytek knihy je pak rozdělen do čtyř částí, první z nichž se věnuje zpracování mluveného jazyka. V druhé kapitole se zabýváme percepcí řeči a porozuměním, přičemž zkoumáme, jak bilingvní mluvčí zpracovávají jeden z jazyků v komunikačních situacích, v nichž nejsou přítomny prvky žádného dalšího jazyka. Také se zde věnujeme tomu, jak bilingvní mluvčí vnímají řeč, která obsahuje přepnutí kódů či přejímky. Třetí kapitola se zaměřuje na produkci řeči a ukazuje, že se jedná o dynamický proces, někdy jazykově selektivní, jindy nikoliv. Kromě toho se zde věnuje pozornost časovým aspektům přepínání kódů, syntaktickým omezením tohoto přepínání a jeho dopadům na fonetickou stránku výpovědi.

Druhá část knihy se věnuje zpracování psaného jazyka. Obsahuje dvě kapitoly, jedna je zaměřena na čtení, druhá na psaní (přičemž druhé uvedené téma je v odborné literatuře relativně vzácné). Čtvrtá kapitola, kterou napsala Annette de Grootová, se zabývá rozpoznáním psaných slov u bilingvních mluvčích a tím, zda je toto rozpoznání omezeno na kontextem navozený jazyk, anebo se ho účastní i další jazyky. Autorka se zde věnuje také různým experimentálním studiím a modelům. Druhá část kapitoly se pak zabývá tím, jak bilingvní mluvčí řeší při čtení syntaktickou víceznačnost a jak zpracovávají sémantické a syntaktické anomálie. Pátá kapitola, jejíž autorkou je Rosa Manchónová, se věnuje produkci textu u bilingvních mluvčích a zaměřuje se na strategickou roli silnějšího jazyka při psaní ve slabším jazyce. Rovněž je zde zkoumán vzájemný vztah mezi zkušeností s psaním a jazykovou schopností a také přenos zkušeností a dovedností s psaním z jednoho jazyka do druhého.

Třetí část knihy je věnována osvojování jazyka u bilingvních mluvčích. Šestá kapitola, kterou napsala Virginia Yipová, se zabývá simultánním osvojováním jazyků, přičemž rozebírá otázky vyváženého a nevyváženého vývoje a také to, nakolik se jazyky při tomto vývoji vzájemně ovlivňují. Rovněž se zde dočteme o diferenciaci jazyků v raných fázích vývoje dítěte a dále o míšení jazyků, osvojování tří jazyků a o jazykovém vývoji bilingvních dětí s jazykovými poruchami. Sedmá kapitola se věnuje sukcesivnímu osvojování jazyka, poskytuje přehled výzkumů hypotézy kritického období pro osvojení druhého jazyka a různých souvisejících teoretických koncepcí. Dále se zabývá osvojováním řeči a pro-

měnnými, které ovlivňují, do jaké míry se mluvčím toto osvojení podaří. Závěr kapitoly se zaměřuje na to, jak se dva jazyky v průběhu sukcesivního osvojování vzájemně ovlivňují, přičemž je pozornost věnována i skutečnosti, že v souvislosti s nárůstem znalosti druhého jazyka je ke změnám náchylný i první jazyk bilingvního mluvčího.

Poslední, čtvrtá část knihy pokrývá kognici a bilingvní mozek. Osmá kapitola, kterou napsala Annette de Grootová, se věnuje bilingvní paměti a představuje různé modely uspořádání lexikálních forem a souvisejících konceptuálních reprezentací v bilingvním mentálním lexikonu. Zabývá se tím, zda, jak a proč se pojmy prvního a druhého jazyka vzájemně liší a nakolik se odlišují od pojmů, které mají monolingvní mluvčí. Na závěr kapitoly je pozornost věnována otázkám epizodické/autobiografické paměti u bilingvních mluvčích, zejména zda si bilingvní mluvčí v paměti ukládají jazyk, který byl používán v minulé události, a jaké to má následky pro pozdější vybavování. Devátá kapitola, již napsaly Ellen Bialystoková a Raluca Baracová, se věnuje kognitivním dopadům bilingvismu. Nejprve se zde představují verbální schopnosti bilingvních dětí a dospělých, jako jsou velikost slovní zásoby, metajazykové uvědomění a schopnost číst. Dále autorky pojednávají o dopadech bilingvismu na neverbální otázky, zejména o změnách ve schopnostech exekutivní funkce v průběhu dětství a dospělosti a také o důsledcích těchto změn v průběhu stárnutí. V desáté kapitole se pak věnujeme neurolingvistickým a neurokomputačním modelům, které se vážou k bilingvismu. Zabýváme se různými neurolingvistickými přístupy a spory a představujeme kognitivní neurovědu bilingvismu za doprovodu stručného úvodu do relevantních neurozobrazovacích metod. Na konci kapitoly se pak zaměřujeme na to, jak neurolingvistické komputační modelování účelně doplňuje behaviorální a neurozobrazovací výzkumy.

Zmiňme ještě několik věcí. Zaprvé, všichni autoři se ve svých kapitolách snaží představovat přístupy a metodologie, které se v jejich oblastech používají, prostřednictvím několika ilustrativních příkladů, které jsou detailně popsány. Čtenáři tak budou narážet na podrobnější pojednání o několika málo výzkumech a neměli by očekávat ucelený přehled velkého množství výzkumů. Zadruhé, tato kniha se nesnaží o systematické srovnání monolingvních a bilingvních mluvčích (ačkoliv v některých případech o monolingvních mluvčích v kontrastu s bilingvními mluvčími). Jde o poměrně citlivou otázku, a to zejména pro ty badatele, kteří jsou zastánci holistického pohledu na bilingvismus, podle něhož bilingvní mluvčí není prostým součtem dvou monolingvních. Rozhodli jsme se ji proto v této knize nechat stranou. Zatřetí, knihu jsme tvořili s pedagogickým úmyslem, na konci každé kapitoly tak jsou výzkumné otázky a odkazy na další četbu.

Tuto knihu lze využívat v kurzech psycholingvistiky, lingvistiky, kognitivní vědy, řečové a jazykové patologie, bilingvismu, aplikované lingvistiky či osvojování prvního a druhého jazyka. Je ideální pro bakalářské studenty, případně pro začínající studenty magisterského studia. Stejně tak v ní ale může nalézt poučení širší veřejnost se zájmem o psycholingvistické aspekty bilingvismu.

Na závěr bychom rádi poděkovali autorům, kteří přijali naši pozvánku ke spolupráci na této knize. Jejich příspěvky jsou skvěle napsané, a to i z didaktického hlediska. Jsme jim hluboce zavázáni. Děkujeme rovněž profesoru Johnu Fieldovi, s nímž jsme tuto knihu od začátku probírali, a Danielle Descoteauxové, editorce nakladatelství Wiley-Blackwell, která nám umožnila tuto knihu vydat a byla nám v průběhu prací velmi nápomocná. Stejně tak děkujeme za pomoc Julii Kirkové, Fioně Screenové a Allison Medoffové ze stejného nakladatelství. Rovněž chceme poděkovat našim rodinám za jejich neutuchající a obrovskou podporu. Tuto knihu bychom chtěli věnovat právě jim.

François Grosjean a Ping Li
březen 2012

KAPITOLA 1

BILINGVISMUS: KRÁTKÉ PŘEDSTAVENÍ

François Grosjean

Slova „bilingvní“ a „bilingvismus“ znamenají různé věci v závislosti na kontextu, v němž se objevují. Mohou vyjadřovat znalost a užívání dvou či více jazyků, prezentaci informací ve dvou jazycích, potřebu dvou jazyků, uznání dvou či více jazyků a tak dále. Tato kniha se zaměřuje na psycholingvistické aspekty bilingvních dospělých mluvčích a dětí, a bilingvismus (a také multilingvismus) tak vymezuje jako užívání dvou či více jazyků (respektive nářečí) v každodenním životě.

Tato kapitola má několik cílů. Prvním z nich je představit čtenářům základní pojmy týkající se bilingvismu a bilingvních mluvčích, a tím jim umožnit lepší porozumění následujícím kapitolám, které jsou zaměřeny specificky. Čtenáři jistě mají obecné znalosti o jazyce a kognici, o bilingvismu toho však nemusí vědět tolik. Tato kapitola by měla tuto mezeru zaplnit. Druhým cílem je popsat, co je vlastně na bilingvních účastnících výzkumu zajímavého z odborného hlediska. V každodenním životě jsou to „běžní bilingvní mluvčí“ se svou specifickou jazykovou znalostí a užíváním jazyka, s nimiž se účastní výzkumu jako partcipanti. Badatelé se mohou zaměřovat na určité aspekty bilingvismu, případně mohou dokonce s těmito aspekty experimentálně manipulovat. Zároveň si však bilingvní mluvčí do výzkumu přirozeně přinášejí další specifika, na něž se badatelé přímo zaměřovat nemusí. Abychom byli schopni porozumět povaze dat, s nimiž se v těchto výzkumech pracuje, musíme tyto aspekty nejprve pochopit.

Třetí cíl, jenž se neomezuje pouze na tuto kapitolu, je uvést na pravou míru některé tradované mylné představy týkající se bilingvismu a bilingvních mluvčích, jako například že bilingvní mluvčí mají stejnou a perfektní znalost obou (případně více) svých jazyků, že nemají v žádném svém jazyce cizí přízvuk, že si své jazyky osvojili již v dětství, že jsou to skvělí překladatelé a tak dále. S podobnými mýty se setkáváme i v souvislosti s bilingvními dětmi, o kterých se můžeme doslechnout, že jsou z hlediska osvojování jazyka opožděné, že své jazyky neustále směšují a že bilingvismus má zkrátka negativní vliv na jejich vývoj (více o takových mylných představách viz Grosjean, 2010). Některé z těchto omylů vyvrátíme v této kapitole, k dalším se pak dostaneme v kapitolách následujících.

Nejprve se zaměříme na míru rozšíření bilingvismu a na příčiny tohoto rozšíření. Poté se budeme věnovat bilingvním mluvčím z hlediska jejich užívání jazyka a jazykové plynulosti a podíváme se na to, jak se tyto jevy v průběhu času mění; budeme mluvit o posilování a oslabování jazyků. Následovat bude pojednání o funkcích jazyků, které bude úzce souviset s takzvaným principem komplementárnosti. Potom se zaměříme na to, co se děje, když bilingvní mluvčí interagují s jinými bilingvními mluvčími, kteří sdílejí jejich jazyky, a v čem jsou takové interakce odlišné od interakcí monolingvních mluvčích. Zde budeme využívat zejména pojem jazykový mód. Na závěr této kapitoly se budeme věnovat biculturalismu u bilingvních jedinců a jeho vlivu na znalost jazyků a jazykové zpracování u bilingvních mluvčích.

1.1 ROZŠÍŘENÍ BILINGVISMU

Badatelé v oblasti bilingvismu v posledních desetiletích opakovaně tvrdili, že je polovina světové populace, ne-li více, bilingvní. Bohužel nemáme k dispozici celosvětově platná data, i bez nich je však zřejmé, že na bilingvismus narážíme ve všech věkových skupinách, ve všech společenských vrstvách a ve většině zemí. Například zpráva Evropské komise (2006) ukázala, že okolo 56 % obyvatel 25 evropských zemí ovládá druhý jazyk tak dobře, aby se v něm účastnilo konverzace. Ne všichni tito lidé užívají dva jazyky (nebo více) každodenně, uvedené procento nám však dává představu, jak rozšířený bilingvismus je. V Severní Americe je situace následující: v Kanadě je 35 % obyvatel bilingvních a ve Spojených státech je to sice méně (okolo 18–20 %), pořád to však znamená zhruba 55 milionů obyvatel. Zastoupení bilingvních mluvčích je mnohem vyšší v jiných částech světa, jako jsou Asie a Afrika, kde bývá normální umět a užívat v běžném životě hned několik jazyků.

Jak můžeme takové rozšíření bilingvismu vysvětlit? Zaprvé, existuje mnohem více jazyků (okolo 7000 podle Gordon, 2005), než je států (193 v roce 2011). V některých státech se vyskytují mluvčí velkého počtu jazyků, což nutně vede k jazykovému kontaktu mezi obyvateli a v posledku k bilingvismu. Například v Nigérii najdeme 516 jazyků, v Indii 427, v Brazílii 200 a tak dále. Většina tako-

vých států má jeden či dva obecné komunikační jazyky (tzv. lingua franca), které lidé užívají vedle svých lokálnějších jazyků, což opět vede k bilingvistu či multilingvistu. Zadruhé, lidé od počátku věků cestovali kvůli obchodu či práci, z náboženských či politických důvodů, kvůli různým konfliktům a podobně. Dnešní populace řady států jsou výsledkem migrace – příkladem mohou být Spojené státy americké, Kanada, Austrálie a mnoho jihoamerických států. Jiné státy, které historicky zaznamenaly velkou emigraci svých obyvatel jinam, nyní zažívají příliv nových imigrantů. Ve většině případů si přistěhovalci osvojí jazyk hostitelské země, a stanou se tak bilingvními. Existují ale také četné případy, kdy si původní obyvatelé osvojí nový jazyk, jako například indiáni v Severní Americe.

Další podstatnou příčinou tak velkého rozšíření bilingvistu je vzdělávání a kultura. Mnozí lidé studují v oblasti či v zemi s odlišným jazykem, než je jejich mateřský, a stávají se tak bilingvními. K rozvoji jazykového kontaktu vedou i další události, jako jsou smíšená manželství či pracovní příležitosti – diplomacie, obchod, zahraniční zpravodajství, výuka jazyka a tak dále. Bilingvistu je zkrátka mnohem frekventovanější, než by se mohlo na první pohled zdát, a je tak zcela přirozené, že vědy o jazyce věnují v posledních letech tomuto jevu tak velkou pozornost.

1.2 KDO JSOU BILINGVNÍ MLUVČÍ

V této části se nejprve zaměříme na dva důležité definiční faktory bilingvistu – jazykovou plynulost (fluentnost) a užívání jazyka – a poté se podíváme na to, jak mohou jazyky bilingvních mluvčích v průběhu času posilovat či oslabovat.

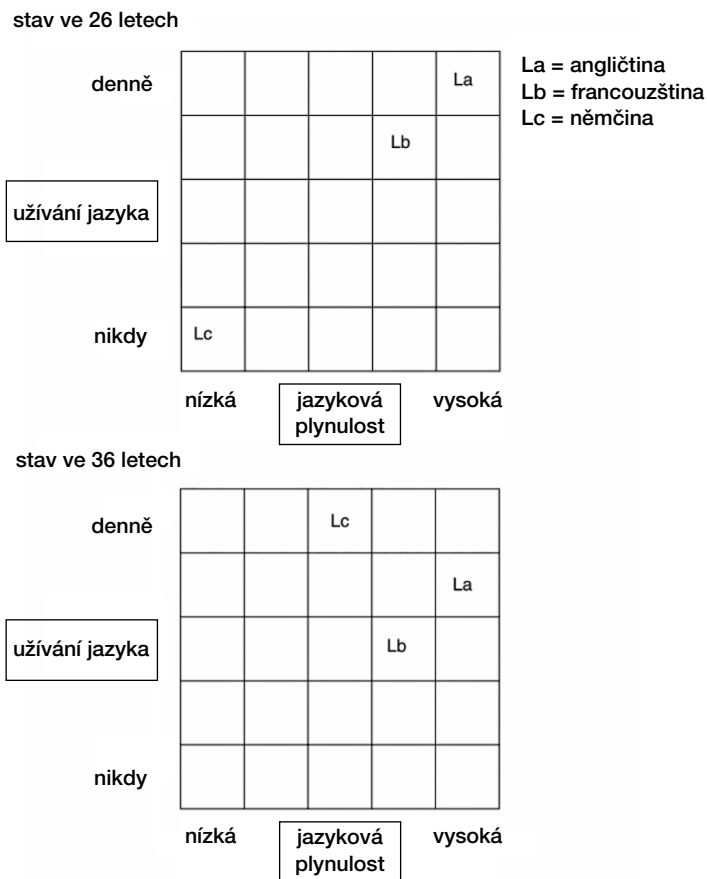
1.2.1 JAZYKOVÁ PLYNULOST A UŽÍVÁNÍ JAZYKA

Často se nesprávně tvrdí, že bilingvní mluvčí jsou schopni mluvit dvěma jazyky plynule. Někteří k tomu ještě dodávají, že bilingvní mluvčí nemají cizinecký přízvuk v žádném jazyce, a jiní zase tvrdí, že bilingvní mluvčí si své jazyky osvojili již v dětství. V jistém smyslu se na bilingvní mluvčí nahlíží jako na dva monolingvní v jedné osobě. Ve skutečnosti však většina bilingvních mluvčích neovládá všechny své jazyky plynule, mnoho z nich má alespoň v jednom z jazyků cizinecký přízvuk a řada bilingvních mluvčích si osvojila některý či některé z jazyků až v období adolescence, či dokonce v dospělosti. Jak uvidíme, bilingvní mluvčí užívají své jazyky pro nejrůznější účely, v různých oblastech života a k dosažení různých cílů. Míra jejich fluentnosti záleží na jejich potřebě užívání tohoto jazyka. Proto je mnoho bilingvních mluvčích v jednom z jazyků fluentnější a proto někteří v jednom z jazyků neumí psát či číst.

Fluentnost tak není vhodné definiční kritérium (Jak plynule musí daná osoba být schopna mluvit danými jazyky, aby ji bylo možné považovat za bilingvní?) a badatelé – počínaje Weinreichem (1968) a Mackeyem (2000) – se jí snažili

vyhnout tak, že kladli důraz na užívání jazyka. To vysvětluje definici uvedenou na začátku kapitoly: bilingvismus je užívání dvou či více jazyků (či nářečí) v každodenním životě. Všimněte si, že tato definice explicitně zmiňuje nářečí a také nevylučuje znalost více jazyků (bilingvismus je tak de facto nadřazený termín pro trilingvismus, kvadrilingvismus atd.). Tato definice tedy zahrnuje mnohem více mluvčích než definice založená na plynulosti (zvláště v případě, že bychom vyžadovali stejnou plynulost v obou jazycích), a je tak mnohem realističtější.

To, co jsme řekli výše, neznamená, že bychom míru fluentnosti v jazycích bilingvního mluvčího (a obecně jeho jazykové schopnosti) neměli brát v potaz. Pomoci nám v tom může mřížka vyvinutá autorem této studie. Na obrázku 1.1 je zachycen bilingvismus osoby MC ve dvou momentech jeho života: ve věku 26 let a ve věku 36 let. Užívání jazyka je zobrazeno na vertikální ose každé mřížky (na škále od „nikdy neužívá“ po „užívá každodenně“) a jazyková plynulost na horizontální ose (od „nízká plynulost“ po „vysoká plynulost“).

Obr. 1.1: Zachycení bilingvismu prostřednictvím užívání jazyka a jazykové plynulosti ve dvou časových obdobích: 26 a 36 letech

V horní mřížce vidíme, že ve věku 26 let MC nejčastěji užíval La (angličtinu) a zároveň byl v tomto jazyce nejplynulejší. Svůj další jazyk, Lb (francouzštinu), používal běžně, i když o něco méně než La, a zároveň byl v tomto jazyce o něco méně plynulý. MC měl rovněž určitou znalost třetího jazyka (Lc, tj. němčiny), který se učil ve škole. Tento jazyk však vůbec neužíval. Jinými slovy, MC byl bilingvní mluvčí angličtiny a francouzštiny s lehkou dominancí angličtiny a měl určitou znalost dalšího jazyka. To je častá situace u bilingvních mluvčích – vedle jazyků, které běžně používají, znají ještě další jazyk či jazyky, které užívají zřídka. (Podotkněme zde, že pro tři jazyky, které ovládá MC, používáme značky La, Lb a Lc. Činíme tak proto, že na tomto místě nechceme uvádět, který z jazyků je prvním jazykem [L1], který druhým [L2] a který třetím [L3]. V knize však obecně užíváme oba způsoby značení.)

Je třeba podotknout, že tento popis jazykového statusu bilingvního mluvčího je velmi obecný a nezohledňuje domény (situace), v nichž jsou jazyky užívány (viz oddíl 1.3) a také jazykové módy (mluvený, psaný, znakový). Pro doplnění tohoto popisu bychom měli vytvořit více mřížek, a to například pro čtyři základní schopnosti bilingvního mluvčího: mluvení, poslech, čtení a psaní. To by nám umožnilo hlouběji poznat jazykovou konfiguraci bilingvního mluvčího, která se běžně zjišťuje pomocí dotazníku (viz např. dotazník v Li – Sepanski – Zhao, 2006). Často můžeme narazit na to, že se bilingvní mluvčí v daných čtyřech jazykových schopnostech liší: někteří mohou mít velmi dobrou schopnost porozumění mluvenému jazyku, ale sami jím neumí mluvit; jiní mohou umět psát a číst v určitém jazyce, ale ne v jiném a podobně.

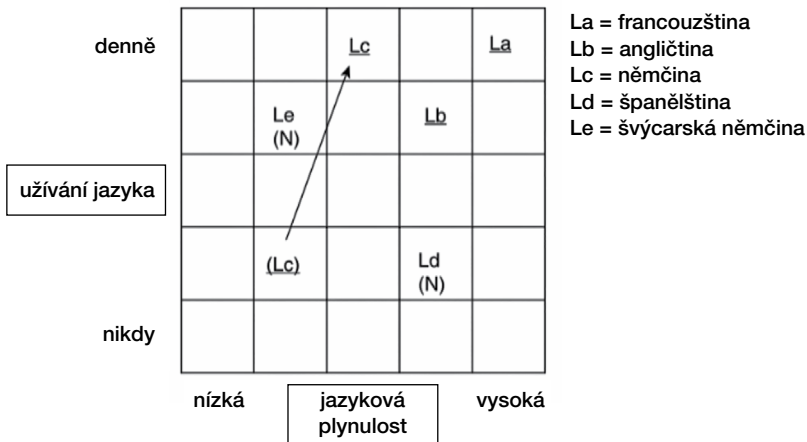
Využití mřížek podobných těm, které jsme ukázali výše, nás může navést i ke vztahu mezi jednotlivými jazyky bilingvního mluvčího: některé jazyky si mohou být docela blízké (např. španělština a italština), jiné velmi vzdálené (např. angličtina a čínština). Je všeobecně známo, že úzce příbuzné jazyky se navzájem ovlivňují více než jazyky vzdálené.

1.2.2 POSILOVÁNÍ A OSLABOVÁNÍ JAZYKŮ

Vrátíme-li se k obrázku 1.1 a podíváme-li se na dolní mřížku, můžeme vidět aktuální bilingvní konfiguraci osoby MC (ve věku 36 let), tj. 10 let po situaci zachycené v horní mřížce. Je možné si všimnout výrazné změny: La (angličtina) a Lb (francouzština) jsou nadále jazyky, které MC ovládá nejlépe, avšak oba dva užívá o něco méně než dříve. Němčina (Lc), která byla pro MC okrajovým jazykem, jež se učil ve škole, se posunula v mřížce nahoru (nyní je užívána každodenně) a rovněž směrem doprava (MC je v tomto jazyce plynulejší). Důvodem je, že se MC v průběhu daných 10 let odstěhoval do Německa a němčina se stala prostředkem jeho každodenní komunikace, častěji užívaným než La a Lb. To dobře ilustruje, jak je důležité znát jazykovou historii bilingvních mluvčích: jaké jazyky daná osoba ovládá a kdy a kde si je osvojila; jak se v průběhu života měnila plynulost a míra užívání jazyků; zda byly některé z jazyků pod vlivem

jiného, silnějšiho jazyka, anebo je daná osoba dokonce postupně zcela přestala užívat.

Obrázek 1.2 spojuje dvě mřížky do jedné a představuje případ 30letého bilingvního mluvčího (EP), který mezi 20. a 30. rokem života nejen změnil svou jazykovou konfiguraci (podobně jako MC), ale osvojil si navíc i dva další jazyky. Jazyky, které ovládal ve věku 20 let (La: francouzština, Lb: angličtina; Lc: němčina), jsou vyznačeny podtrženě. Případná změna umístění v mřížce je vyznačena šipkou vedoucí z původního umístění k novému. Nové jazyky (Ld: španělština; Le: švýcarská němčina) jsou označeny symbolem (N).

Obr. 1.2: Bilingvní mluvčí, který ve věku 20 let do různé míry ovládal tři jazyky (La, Lb, Lc). Mezi 20. a 30. rokem věku si osvojil dva nové jazyky (Ld, Le), které jsou označeny symbolem (N), a jeden z jazyků (Lc) změnil svou pozici, což je vyznačeno šipkou

V daném případě vidíme, že francouzština (La) a angličtina (Lb) si v průběhu desetiletého intervalu zachovaly svou původní pozici, avšak němčinu (Lc) nyní mluvčí EP užívá každodenně a plynuleji. Zároveň si EP osvojil dva další jazyky: španělštinu (Ld), kterou ovládá docela dobře, ale moc ji neužívá, a švýcarskou němčinu (Le), kterou používá téměř denně, ale moc dobře ji neumí. Za tyto změny může jednoletý pobyt ve Švýcarsku a rovněž stěhování v rámci tohoto státu.

Jak vidíme z příkladu EP (výše), jazyková historie bilingvního mluvčího může být vcelku složitá kvůli životním událostem, které snižují či zvyšují důležitost jazyka (např. navození partnerského vztahu, ztráta člena rodiny, s nímž daná osoba hovořila výhradně v určitém jazyce, stěhování do jiného státu anebo do jiné jazykové oblasti v rámci státu a podobně). Tento proces je dynamický a vede ke změnám v jazykové konfiguraci daného mluvčího a také v jazykovém zpracování. Jazyky bilingvního mluvčího prochází obdobími stability (jazyková konfigurace je vcelku stálá) a obdobími změn, během kterých určitý jazyk náhle

získává důležitost a jiný jazyk může buď zůstat stabilní, anebo se jeho role zmenšuje. Pokud tak posuzujeme jazyky (či jazykové schopnosti) určité osoby nebo připravujeme psycholingvistický výzkum, musíme zohledňovat různá přechodná období, která mohou trvat několik let. Během těchto období nemusí být úroveň komunikace, jíž dosahuje bilingvní mluvčí, optimální, protože se jazyky reorganizují. Když je však dosaženo stability, bilingvní mluvčí typicky znovu nabude úroveň komunikace, které dosáhl již před touto změnou, přestože je nová jazyková konfigurace odlišná.

Dosud uvedené příklady nezachycují jeden proces, ke kterému však může v průběhu života bilingvního mluvčího docházet, a tím je jazyková eroze (někdy také „ztráta jazyka“, „jazyková atrice“ či „rozpad jazyka“). Jedná se o jev stejně častý jako učení se jazyku, avšak o mnoho méně zkoumaný (viz např. Schmid et al., 2004). Jazyková eroze je spojena se značně redukovanými doménami užívání tohoto jazyka, někdy i s úplnou ztrátou těchto domén, a její příznaky se objevují postupně. Jazyková produkce je spojena s častým hledáním slov a heziticemi, přízvuk začíná být ovlivňován jiným, silnějším jazykem (či jazyky) a stejně tak syntax. Mluvčí si stále častěji vypůjčuje slova či fráze z jiného jazyka či jiných jazyků a podobně. Kromě toho si bilingvní mluvčí přestávají být jisti, když mají daný jazyk užívat, a často tvrdí, že už ho neumí. Porozumění mluvenému jazyku je typicky zasaženo rovněž, avšak méně než produkce.

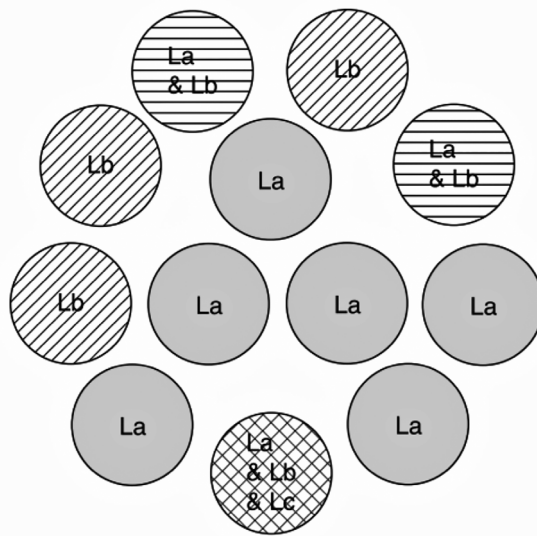
Celkově vzato jednotlivé jazyky bilingvního mluvčího v průběhu času posilují či oslabují a různá stadia tohoto vývoje ovlivňují psycholingvistické procesy. To, v jakém věku si určitá osoba osvojuje určitý jazyk, jak si ho osvojuje (např. zda se tak děje v přirozeném prostředí, či ve formálnějším prostředí, jako je škola, anebo v kombinaci obojího) a do jaké míry ho v průběhu života používá, hraje roli v tom, nakolik tato osoba jazyk ovládá, jak ho zpracovává nebo jakým způsobem ho ukládá v mozku. Jak se v průběhu času jazyky restrukturuje, či dokonce zcela ustupují, má na psycholingvistické a kognitivní procesy také dopad.

V následujících oddílech se zaměříme na důležité charakteristiky bilingvních mluvčích, které by studenti psycholingvistiky měli znát.

1.3 FUNKCE JAZYKA

Kdybychom se bilingvního mluvčího zeptali, jaké jazyky užívá v různých doménách života (např. s rodiči, sourozenci, příbuznými, přáteli, v práci, při sportu, ve volném čase, při čtení novin, při psaní e-mailů apod.), mohli bychom získat schéma, které je podobné tomu z obrázku 1.3.

Domény jsou reprezentovány jednotlivými kruhy a mohou být spojeny s jedním jazykem (viz kruhy, v nichž je napsáno jen La či Lb), se dvěma jazyky (viz kruhy označené značkou La a Lb), anebo dokonce se třemi jazyky (tomu odpovídá kruh označený La, Lb a Lc). Schéma je vizuální reprezentací principu

Obr. 1.3: Užívání tří jazyků (La, Lb a Lc) bilingvního mluvčího v různých doménách

komplementárnosti (Grosjean, 1997), který může být formulován následovně: „Bilingvní mluvčí si obvykle osvojují a užívají své jazyky pro různé účely, v různých doménách života a v komunikaci s různými lidmi. Různé aspekty života často vyžadují různé jazyky.“ V uvedeném příkladu, který představuje pouze určitou podmnožinu všech domén, vidíme, že daný bilingvní mluvčí pokrývá šest domén pouze jazykem La, tři domény pouze jazykem Lb, dvě domény zároveň jazyky La a Lb a jednu doménu jazyky La, Lb a Lc. Schéma tohoto typu bychom mohli vytvořit pro jakéhokoliv bilingvního mluvčího. Bilingvní mluvčí, kteří pokrývají všechny domény svého života všemi svými jazyky, jsou velmi vzácní. V takových případech by ostatně nedávalo smysl být bilingvní, protože by si mluvčí vystačil pouze s jedním z jazyků. Podotkněme, že diglosie je případem společenského bilingvismu, při kterém dva jazyky či dvě variety jazyka mají velmi jasné a oddělené domény užívání. Výše uvedený princip se tak v případě diglosie projevuje velmi rigidně – velmi málo domén (pokud vůbec nějaké) je pokryto oběma či více jazyky.

Princip komplementárnosti odkazuje k tomu, čemu se mnoho let říkalo jazykové funkce (viz například Mackey, 2000), a vysvětluje mnoho zajímavých jevů v lingvistice a psycholingvistice bilingvismu. První souvisí s jazykovou plynulostí bilingvního mluvčího a s užíváním jazyka. Přestože výše uvedená mřížka usouvztažňující užívání jazyka a plynulost zachycuje odlišné údaje než schéma uvedené v obrázku 1.3, existuje mezi těmito dvěma způsoby popisu souvislost. Pokud je jazyk užíván v omezeném spektru domén, je velmi pravděpodobné, že bude užíván méně frekventovaně a že bude spojen s nižší plynulostí (tj. bude mít pozici vlevo dole v mřížce v obrázcích 1.1 a 1.2). Platí to i opačně: v čím větším počtu domén bude jazyk používán, tím častěji bude používán a tím více

bude spojen s plynulostí (pozice vpravo nahoře v uvedených mřížkách). Pokud navíc jazyk určitou doménu nepokrývá (např. osoba nikdy nemluví v daném jazyce o práci), je velmi pravděpodobné, že daný bilingvní mluvčí nebude znát slovní zásobu, varietu jazyka či jazykový styl, které jsou pro tyto účely potřeba. (To platí i přesto, že si mnoho lidí myslí, že pro každý pojem znají bilingvní mluvčí dvě slova – jedno v každém jazyce –, a že tedy znají dvakrát více slov než monolingvní mluvčí.) Všichni bilingvní mluvčí se ocitli v situaci, kdy museli o určitém tématu mluvit v „nevhodném“ jazyce. Neznali nebo si nebyli schopni vybavit správná slova či obraty, produkovali hodně hezitačních zvuků, a pokud jim to situace dovolila, přepnuli do jiného jazyka, aby si komunikačně pomohli (Grosjean, 2008; pro popis mnoha výzkumů, které takové situace zachycují). Výrazné příklady jazykové specifičnosti představují naučená chování, jako jsou počítání, modlitby, předávání telefonních čísel a podobně. V „nevhodném“ jazyce s nimi mohou mít bilingvní mluvčí značné potíže.

Princip komplementárnosti může rovněž alespoň zčásti objasnit jev nazývaný jazyková dominance. Pokud se znovu podíváme na obrázek 1.3, uvidíme, že daný bilingvní mluvčí má dominantní jazyk La. Je to nejen jediný jazyk pokrývající šest domén, ale také pokrývá tři další domény (dvě spolu s jazykem Lb a jednu s Lb a Lc), takže se používá celkově v devíti doménách. Ostatní jazyky pokrývají méně domén: Lb, ať už samostatně, či v kombinaci s jinými jazyky, pokrývá šest domén a Lc jen jednu (spolu s La a Lb). Můžeme tak říci, že daný bilingvní mluvčí je dominantní v jazyce La. Pokud bychom však jako jediné obecné měřítko dominance používali počet domén, v nichž se jazyk používá, měli bychom být opatrní. Důvodem je to, že pro některé domény může „nedominantní“ jazyk být jediným jazykem, a může tím pádem jít o dominantní jazyk pro danou doménu. V relativně staré studii Cooper (1971) ukázal, že bilingvní mluvčí španělštiny a angličtiny měli velmi odlišné skóre pojmenování obrázků v závislosti na doméně, o kterou se jednalo (rodina, sousedství, škola, náboženství atd.). V některých dosahovali vyvážených výsledků (byli stejně úspěšní ve španělštině i v angličtině), zatímco v jiných vykazovali dominanci jednoho z jazyků. Skoro o 40 let později některé aspekty výsledků výzkumů využívajících pojmenování obrázků a dalších experimentálních výzkumů v psycholingvistice mohou být vysvětleny principem komplementárnosti (na což také upozorňuje studie Ivanova – Costa, 2008).

Na tomto místě je třeba uvést, že jazyková dominance bilingvního mluvčího (měřená jako obecné užívání jazyka, celková plynulost, počet domén pokrytých daným jazykem či jako kombinace těchto měřítek) se může v průběhu života měnit. První jazyk dané osoby tak například nemusí být její dominantní jazyk. Grosjean (2010) popisuje osobu, jejíž dominance se změnila hned čtyřikrát v průběhu zhruba 50 let, přičemž ve dvou obdobích, která obě trvala zhruba 10 let, byl jejím dominantním jazykem druhý jazyk. Neměli bychom tak automaticky předpokládat, že první či „rodný“ jazyk určité osoby je její dominantní jazyk. Osobní jazyková historie nám může ukázat velmi odlišné bilingvní konfigurace v různých obdobích života.

Zmínit bychom měli ještě dva další dopady principu komplementárnosti. První se týká překladu. Přestože jsou bilingvní mluvčí často považováni za přirozené překladatele (což je další mýtus související s bilingvismem), mají mnohdy problémy překládat, pokud jsou určité domény specializované. To dává smysl, poněvadž jejich dva jazyky (či více) nepokrývají všechny domény života. Bilingvní mluvčí jsou tak často v překládání o mnoho horší než lidé, kteří se naučili překladové ekvivalenty systematicky právě pro účely překladu. To však nedělá bilingvní mluvčí méně bilingvními. Jejich omezená schopnost zkrátka odráží skutečnost, že jejich jazyky jsou distribuovány napříč různými doménami. Druhý dopad principu komplementárnosti se týká paměti na události. Marianová a Neisser (2000) prostřednictvím experimentálního výzkumu ukázali, že události si lépe vybavujeme tehdy, pokud jazyk, prostřednictvím kterého vybavování provádíme, je identický s tím, v němž se daná událost odehrála (viz kapitola 8 pro podrobnější popis této studie). Tento jev nazývají „jazykově podmíněné“ vybavování a ukázali ho na skutečném příkladu, který popisovala Aneta Pavlenková, multilingvní badatelka v této oblasti. Když se jí někdo rusky zeptal na číslo jejího bytu (ve Spojených státech), uvedla v odpovědi omylem číslo svého předchozího bytu v Rusku, odkud pochází a které znala v ruštině.

Princip komplementárnosti je celkově vzato velmi důležitou součástí života bilingvních mluvčích. Je neustále přítomen a může vysvětlit mnoho aspektů jazykové znalosti a jazykového zpracování u bilingvních mluvčích.

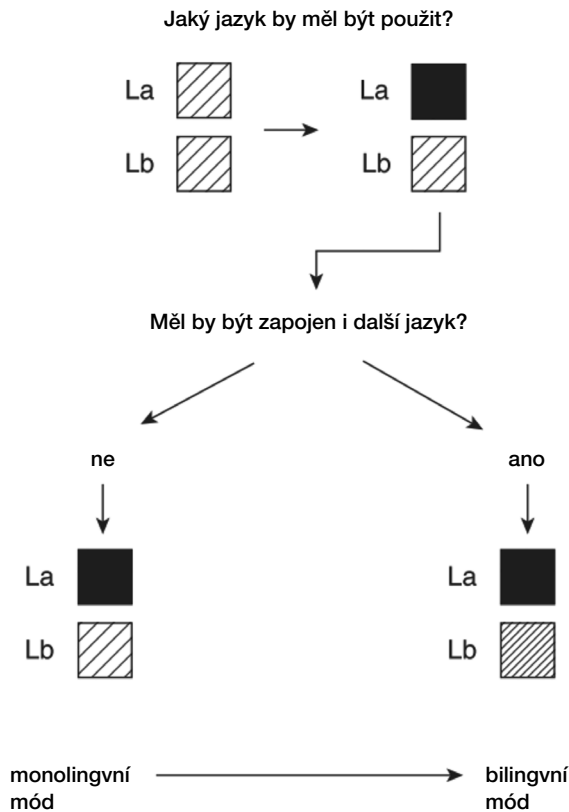
1.4 JAZYKOVÝ MÓD

Když bilingvní mluvčí interagují se svým komunikačním partnerem a také když užívají jazyk v jiných situacích (např. někomu píšou, čtou knihu či absolvují určitou jazykovou úlohu v laboratoři apod.), musí si klást dvě otázky (obvykle podvědomě): Jaký jazyk by měl být použit? Měl by být zapojen i další jazyk? Tyto otázky zachycuje obrázek 1.4, přičemž ukazuje důsledky, které mají na jazyky a mechanismy jejich zpracování u bilingvního mluvčího.

Na obrázku, který pro zjednodušení zahrnuje pouze dva jazyky (ačkoliv totéž lze vztáhnout i k více jazykům), můžeme vidět, že bilingvní mluvčí musí vybírat mezi jazykem a (La) a jazykem b (Lb). Oba jazyky jsou nejprve neaktivní či deaktivované, což je zobrazeno prostřednictvím čtverců vyplněných uhloupříčnými čarami. Na první otázku „Jaký jazyk by měl být použit?“ reaguje bilingvní mluvčí v tomto případě tak, že volí jazyk La. Tento jazyk je plně aktivován, což je vyznačeno tak, že se čtverec začerní. Tato první operace se nazývá „volba jazyka“ a jazyk, který je typicky zvolen, se nazývá „základový jazyk“ (někdy též „bázový jazyk“).

Pak následuje druhá otázka: Měl by být zapojen i další jazyk? Pokud je odpověď „ne“ (např. v situacích, kdy hovoří bilingvní mluvčí s někým, kdo ovládá pouze jeden jazyk), zůstává druhý jazyk neaktivní a v komunikaci je použit pouze

Obr. 1.4: Dvě otázky, které si musí bilingvní mluvčí (často podvědomě) klást, když komunikují s ostatními

jeden jazyk. Tuto situaci nazýváme „monolingvní mód“ (zobrazený v levé dolní části schématu v obrázku 1.4) a jeho příkladem může být čtení knihy v určitém jazyce, poslouchání rádiového pořadu, v němž se užívá pouze jeden jazyk, hovor s monolingvním dospělým či dítětem a tak podobně. V tomto módu bilingvní mluvčí obvykle používá pouze jeden jazyk a druhý deaktivuje (viz oddíl 1.5.2). Pokud je odpověď na uvedenou otázku „ano“ (např. v situacích, kdy bilingvní mluvčí hovoří s jinými bilingvními mluvčími, kteří ovládají stejné jazyky), je aktivován i druhý jazyk, byť méně než základový jazyk (srov. čtverce vpravo na obrázku), pro případ, že by ho bilingvní mluvčí při interakci potřeboval. V takovém případě je bilingvní mluvčí v bilingvním módu a může využívat prostředky druhého jazyka (viz oddíl 1.5.1), nebo dokonce zcela změnit základový jazyk. Jiné příklady bilingvního módu jsou poslech konverzace mezi bilingvními mluvčími, kteří volně přepínají kódy, absolvování experimentu, který skrytě či otevřeně vyžaduje používání dvou jazyků, tlumočení z jednoho jazyka do druhého a podobně.

Oba zmíněné módy představují vlastně dva póly určitého kontinua, které se rozpíná od monolingvního módu k bilingvnímu (viz dolní část obrázku 1.4).

V každodenním životě se bilingvní mluvčí ocitají v tomto kontinuu na různých pozicích. Například mohou být v pomezním jazykovém módu – jinými slovy mezi danými dvěma póly. Ilustruje to situace, ke které dochází, když bilingvní mluvčí hovoří s jiným bilingvním mluvčím, který s ním sdílí oba jazyky, ale upřednostňuje jeden před druhým, případně když mluví o něčem, co by vyžadovalo druhý jazyk, který však nemůže být použit (viz pojednání o principu komplementárnosti v oddílu 1.3). To se může stát tehdy, když musí bilingvní mluvčí francouzštiny a angličtiny mluvit o typicky americké události, jakou je Den díkůvzdání, francouzsky, a nikoliv v angličtině.

Jazykový mód může být definován jako stav aktivace jazyků bilingvního mluvčího a mechanismů jejich zpracování v určitém čase (podrobné přehledové pojednání o tomto pojmu lze nalézt v Grosjean, 2008). K tomu poznamenejme několik věcí. Zprvce, bilingvní mluvčí se vzájemně liší v tom, nakolik se pohybují v rámci uvedeného kontinua. Ti, kteří žijí v bilingvních společnostech, kde se mezi oběma jazyky velmi běžně přepíná, se jen zřídka ocitnou na monolingvním pólu kontinua. Ti, kteří jsou při svých každodenních aktivitách obklopeni monolingvními mluvčími, se nikdy nemusí dostat až k bilingvnímu pólu a zapojit do své komunikace druhý jazyk. Mnoho bilingvních mluvčích však volí pozici v rámci kontinua podle toho, s kým mluví, v jaké jsou situaci, jaké je téma hovoru a podobně.

Zadruhé, pohyb v rámci kontinua lze uskutečnit kdykoliv a kdekoliv a může být velmi rychlý. Určitá osoba tak například může začít hovor na bilingvním pólu, ale pak si všimnout, že její komunikační partner nese nelibě, když daný mluvčí přepne do druhého jazyka, a to přesto, že je bilingvní. Na tomto základě pak druhý jazyk deaktivuje a posune se na monolingvní pól kontinua. Podobně může bilingvní mluvčí začít komunikaci na monolingvním pólu a poté v průběhu hovoru zjistit, že je daný komunikační partner rovněž bilingvní a že spolu sdílí oba jazyky. To vyvolá pohyb na kontinuu, pokud chce daný bilingvní mluvčí v interakci využít i druhý jazyk, i kdyby jenom pro poukázání na to, že je bilingvní. Pohyb na kontinuu směrem k bilingvnímu pólu nastane taktéž u participanta experimentu – když náhle uslyší slovo z druhého jazyka, okamžitě tento jazyk aktivuje (viz kapitola 2).

Zatřetí, v bilingvním módu je aktivní i druhý jazyk, avšak méně než základový. Na jedné straně tak druhý jazyk může být zapojen do komunikace pouze několika slovy, na straně druhé může prostě převzít roli základového jazyka (což je něco, co se v monolingvním módu nemůže stát, pokud se nezmění komunikační partner). Pokud se základový jazyk změní, změní se i povaha aktivace jednotlivých jazyků: Lb se stane nejsilněji aktivovaným jazykem a La je méně aktivní. Poznamenejme rovněž, že existují případy, kdy jsou oba jazyky v bilingvním módu plně aktivní. Nabízí se dvě typické situace, a to když bilingvní mluvčí poslouchá dva lidi, přičemž každý mluví jiným jazykem, anebo když mluvčí tlumočí z jednoho jazyka do druhého. V takovém případě potřebuje mluvčí oba jazyky: zdrojový jazyk (tj. jazyk, který slyší) a cílový jazyk (jazyk, kterým mluví) (Grosjean, 2008).